

Saj smo našim ljudem spisali dobre živinozdravilske bukve; al kako malo gospodarjev je, ki jih imajo? Saj je v Ljubljani šola živinozdravilska, al koliko sosesk je še pri nas, ki nimajo nobenega takega podučnega človeka. „Pomagaj si sam, in Bog ti bo pomagal“ — je stari naš pregovor. Al ker ga ljudje ne ubogajo, jim tudi Bog ne pomaga. Kadar je nesreča v hiši, potem letajo ljudje okoli, kakor da bi bili obnoreli, al — prekasno je!

Zgodovinsko-jezikoslovna črtica.

O prvotnem pomenu besede „župan.“

Spisal in posvetil Davorin Terstenjak

svojemu dragemu prijatlu, novoizvoljenemu ljubljanskemu županu
gospodu dr. Etbinu Costa-tu.

Iz tega, kar so nam nemški letopisci zapisali o državnem ustroji in državni pravdi starih Slovanov, se kaže, da je pri njih bil slobodnjak le oni, kdor je bil člen njihove zemlje in njihovega rodu, in sicer tako dolgo, dokler ni bil po sodniški odloki izobčen in v robstvo prodan. (*Bruno str. 112.*)

Svobodni deželani pa niso bili vsi enega stanu.

Imenujejo se: kmetje desetnjaci „rustici decimarii“, kateri so deloma v vaseh stanovali in obdelovali, deloma pa kraj host in logov in se pečali z lovom in bčelarstvom. (*Dreger „Codex. diplom. Pomer. Nr. 22. 27. 31.“*) Ti so na dvorih, v katerih so stanovali, imeli eno pravico, in pa na pušah (Huben), ktere so obdelovali. Dvore — hrame — so smeli prodati; al desetino so morali odrajtati zemljiščnemu gospodarju. Ti slobodnjaki desetniki so imeli pravico in čast orožja; smeli so nositi sulico ali kopje (*Anon. Sancruc. III. 8.*); zato še sedaj na Štajarskem poznamo: „kmet kopjaš, kmet kopčar.“ Pri Nemcih je bil drug red. Pri njih ni smel kmet nositi meča ali si ga opasati; le s privoljenjem gospôde so kupci potovajoči smeli meč imeti na sedlo privezan.

Kakor kmetje slobodnjaki, tako so tudi mestjani in tržani imeli pravico in čast orožja. Vsako mesto je bilo obdano z okopom, in vsak grad je imel svojega poveljnika — nemški letopisci ga imenujejo: „dux“. (*Ebbo 84.*) V mestnih gradovih so le vojščaki stanovali, mestjani „cives“ pa v predmestjih: „suburbii.“

Mestjani in služni kmetje so spadali v stan nižjih slobodnjakov, in so svoje zadeve pretresovali v tržkih shodih „conventus forenses“ (*And. Jasch. III. 5.*) Ti shodi so bili zunaj mesta na trgu (Marktplatz). Veče mesta so imele svoje predstojnike *) „magistratus — magnates“, ktere so si sami volili v tako imenovanih „kontinah“ zbirališčnih hišah, v ktere so dohajali ob odločenih dneh, da so se posvetovali o občinskih zadevah. Te „kontine“ so jim bile tudi gostivnice (*Sefr. 160.*)

Nad nižjimi slobodnjaci so stali plemenitaši; letopisci jih imenujejo: nobiles, principes, barones. (*Dreger Nr. 2. 3. 6. 8.*) Imeli so velik del zemljišča, ktero so kmetje morali obdelovati. Beseda kmet po mojem mnenju pomenja prebivavca, ki v vasi stanuje, litevski: kumelis, grški: κομμη, Dorf, κομμητης, Dorfbewohner. Korenični vokal je izpadel, primeri: mlin za: malin, melin, od korenike: mal, mel, conterrere.

Plemenitaši kot zemljiščni gospodarji in posestniki so se veleli: Lehi, od leha „ein umschnittenen, umfurchtes Ackergebiet“, sansk. laš scindere. Lehi so

toraj bili gospodarji polja — poljaci — in njihove naselbine letopisci imenujejo vasi — „praedia“ in pa „villae.“ (*Helmold I, 14.*)

Kakor so nižji slobodnjaci v pomirji *) (Burgward) svojih občin imeli svoje shode in zборе, tako so: plemenitaši cele dežele o svojih zadevah večali (se posvetovali) v gospôskih zborih. Večina glasov je odločila vsakokrat. Te gospôske zборе imenujejo letopisci: „generale principum terrae colloquium“ (*Ebbo 74. Sefr. 124.*). V te zборе so hodili tudi župani, kakor se prepričamo iz vrstic pri Dregeru (Nr. 26): „quod ipsi principes ejusdem patris in generali conventu et consilio, consensu fere omnium baronum et suppanorum suorum, universali decreto statuerunt.“

Niso tedaj bili vsi, kateri so se na deželnih zborih starih Slovanov posvetovali, enega stanu; pa bili so vendar vsi slobodnjaci. Prva zbornica „Unterhaus“ je obstajala iz: gradiščnikov, ogradnikov, mestjanov, tržanov in kmetov, druga pa „Oberhaus — Herrenhaus“ iz: lehov, panov, vladik, knezov, boljarov in županov. Z obema je posvetoval se kralj (rex), rokel, vojvoda, kateri je poklical nižje slobodnjake in pa plemenitaše (*Ebbo 74. Dreger Nr. 4.*)

Akoravno je kralj, rokel, vojvoda sam spadal v stan plemenitašev, se je vendar razločeval po viši oblasti in višem gospodstvu od plemenitašev. Kraljestvo, vojvodstvo, knežstvo pa je bilo v rodbinah knežkih (landesfürstlichen Geschlechtern) dedovno; vsi členi moškega spôla so se vladarstva vdeleževali, vendar najstarejši je imel v rokah vladarsko krmilo; al vsakokrat mu je mogel narod dati svoje privoljenje. Ako mu je najviša oblast od zastopnikov naroda bila vzeta ali odrečena, je pravica najstarejšega prešla na mlajšega, kateri je bil narodu všeč. (*Einh. ann. 823. 826.*)

(Konec prihodnjič.)

Pisma slovenskega učenika

svojemu bratu.

(Dalje.)

8. Pismo.

Pod Ratitovcem na Gorenškem.

Premili moj! Zadnji dopis svoj skončal sem bil s popisom jezuitske cerkve. Stopivši iz krasne te veže Božje grem zopet nazaj v vseučilišče in naravnost pred duri učne sobe, kjer sem upal najti sorodnika svojega. Pa še tû sem ga komaj staknil. Ko se namreč vrata šolske sobe odpró, se mi je zeló tako zdelo, kakor pri nas, kadar v nedeljo maša mine. Le tega nisem vedil, odkod se dijaki vsipajo; pa se vé, blizo 200 učencev v enem razredu, to Ti ni kar si bodi. Prepričal pa sem se tû, da iz šole se ne mudí le mojim malim slovenskim učenčekom, ampak celó dunajski pravniki se naveličajo šolskih klopí. Med zadnjimi še le pride naš ljubi A., ki bi bil gotovo vsega pred pričakoval, ko mene danes tukaj viditi. Po prisrčnem pozdravljenji se zdajci napotiva Dunaja na dalje ogledovat. Prav vesel sem bil, da imel sem zdaj zvedenega kažipota in mi ni bilo pri slednji ulici vprašati: kam pa zdaj?

Iz Štefanovega trga, kamor naji je bila pot od vseučilišča pripeljala, prideva na trg, imenovan „Kol v železu“ (Stock im Eisen-Platz). Tukaj stoji pri zidu

*) Škoda, da nam nemški letopisci niso ohranili slovanskih poznamovanj za: „cives“, „oppidani“, „rustici magnates“, „principes“, „nobiles“ itd. Pis.

*) Ruski mir, Dorf, primeri nemški: Burgfrieden, mir, toraj: „ein umfriedeter, umhegter Ort.“ (Primeri „mirje“ v Ljubljani.) V pomirje mesta so spadali tudi vičari, incolae vici, villici sansk.: vičam, litevsk.: ukis, gotiški: veihs, anglosaks.: vic, wiche, wichbilde, marchia civitatis, novonemški: weichbild, škotski: bield, Obdach, Hütte. Pis.

ni; prav okusen je bil in dobro rejen. Ko drugi dan v neki družbi pripovedujem, da rak tako dolgo na suhem živi, me neki gospod zagotavlja, da v njegovi kleti je rak od sv. Mihela do sv. Filipa, to je čez 7 mesev, živel, pa vendar dobro rejen bil. Drug gospod pravi, da so pri njegovem sosedu kokoš še živo našli, ki je 7 tednov pod slamnato streho z mrvo zametana bila, a ta je bila tako izhujšala, da je ni družega bilo kot kost in koža; tudi noge je niso več nosile; le čepela je, pa vendar se je zopet okrevala. — Še nekaj. Želel sem mašine za steklenice (flaše) mašiti; šlo je delo iz roke v roko; sedem „umetnikov“ je imelo delo ž njo, in vendar ni bila nikoli izdelana, in sicer zato, ker se je posebno kovač nemarno obnašal. Prisiljen sem bil, obrniti se do nekega umetnika v Laški trg, pa tudi ta po dolgem času in veliki prošnji družega ne naredi, kakor medeno (kupreno) cev, skozi katero mora zamašek iti, pa hoče za 15 lotov težko cev 4 gld. 20 kr. Gosp. Samasa v Ljubljani take reči funt po 1 gold. 20 kr. izdeluje. — Vprašam: ali ne hodi tako rokodelstvo rakove poti? Potlej pa tožite, da nimate dela!

Zgodovinsko-jezikoslovna črtica.

O prvotnem pomenu besede „župan.“

(Konec.)

Slišali smo, da v stan plemenitašev so spadali tudi županje, kateri so imeli velik del zemljiščine lastnine. Ako so Lehi bili posestniki leh, tedaj županje posestniki žup.

Edina srbščina nam je ohranila pomen besede: župa — po Vuku „ein sonniges Land, wo entweder kein Schnee fällt, oder der gefallene gleich wieder schmilzt, terra aprica.“ Nižji slobodnjaci so gotovo dobili slabejše osojne zemljišča — pušče ob hostah, laze itd., prisojne pa višji slobodnjaci — plemenitaši. Zato so se z vso pravico takošne prisojne zemljišča velele župe, „sonniges Land“; v sanskritu nahajamo koreniko gup, urere. Da sanskritski glasnik *g* je v slovanščini pogostoma *ž*, potrjujejo prikladi, primeri: žerem, sansk. *gr*, deglutire; žolt, litevsk *geltas*; žena, grški *γυνή*; živit, litevski *gyvata*, vita; že, sansk. *gha*; grški *γῆ*, vero, pa tudi sanskritski *g* je v slovenščini = *z* sansk.: *gam* = slov. zemlja, sansk. *hima* za izvirno: *ghima* = slov. zima; zrjeti, videre = sansk. *ghr*, lucere; zelen = sansk. *hari* za prvotno: *ghari*, viridis, zato v slovenščini imamo: župan in zupan.

Da je korenika žup — zup izvirno pomenjala to, kar sanskritski gup, urere, nam potrjuje staroslovenska beseda: župište, sepulcrum.*)

Znano je, da so stari Slovani mrtve sežigali, in če je kakošen kralj, knez, vojvoda, vladika, rokel (dux, rex, v jeziku polabskih Slovanov, pri Bizanticah: *ραυροι*, česk. *řek*), mike, (višji duhoven) ali župan umrl, so veliko mogilo nasipali. Zato se večidel po Štajarskem, kjer se nahajajo mrtvaški grobi, takošni kraji velijo: Gomila, Gomilsko, Gomicica, po prestavi glasnikov za: Mogila, Mogilsko, Mogilica. V rojstni moji vesi se še vidijo tri takošne gomile, in ljudstvo kraj imenuje „na gomili“, travnike pod gomilo pa „župnjake.“**)

*) Primeri grško: *τάφος* po Pottu (I, 257) das Verbrennen, lat. *funus* iz korenike *fu*, verbrennen, zato *favilla* = *τέφρα*.
Pis.

**) V ribniški dolini na Kranjskem imenujejo župnice tiste košenice (senožeti), ktere so županom prepuščale grajščinske gosposke, ki so bile ob enem tudi politične in sodnijske, za njihove opravila.
Vred.

kjer se tudi mrtvaški grobi najdejo*), se veli „Župetinci“, in mnogim kmetom one okolice se pravi Župek, Župnik. Na ptujskem polji stoji Župečja ves, katero so ponemčili v „Amtmannsdorf.“

Župa, zupa, tedaj izvirno pomenja: prisojno zemljo, župan, župnik, zupan pa lastnika prisojne zemlje. Ker pa je župan tudi opravljal srenjske (občinske) in kultne (bogočastne) zadeve, med ktere tudi spadajo pogrebščine, je tedaj poznavanje: župan, župnik, obveljalo v pomenu: oblastnik, vladika — posvetni in duhovni predstojnik.**)

Slovenska Matica.

Opravljeni odsek je imel 23. dan t. m. 4. sejo, v kterej so bili pričujoči gospodje: dr. Jan. Bleiweis, dr. E. H. Costa in dr. Zupanec. Razun mnozih reči, ktere se tičejo samo vredovalnih opravil, na vprašanje: „kdaj se začne Matičino leto?“ sklene odsek v seji odgovor: da Matičino leto se je začelo **letos s 4. februarjem**, ko je Matica dobila najvišjo potrditev Nj. veličanstva. Daje se tedaj na znanje, da vsak v njeno društvo precej zdaj lahko pristopi, ter precej zdaj lahko plača društvenino. — Dalje je sklenil zbor vprašati po „Novicah“ to-le: „ali tisti gospodje, kateri so lansko leto bili po gosp. Macáku in po gosp. Ivanu Grudnu iz Črnomlja poslali Matici po 2 gold. ali tudi po več goldinarjev, želé v Matičino društvo za ude stopiti, da se jim toraj ti novci zapišejo za društvenino, ali morda so Matici svoje doneske le samo darovali, pa da ne mislijo stopiti v njeno društvo?“ — Tisti gospodje pa, kateri so manj kot 2 gold. poslali, naj blagovolijo povedati: „ali hoté doplačati še več, ali pa samo toliko, kolikor njihovim novcem še manjka do letne društvenine, da se potlej vpišejo za ude; ali so pa tudi oni morda Matici svoje doneske le samo darovali?“ Vse to naj se blagovoli hitro oznaniti opravljenemu odseku, kajti drugače svojih knjig ne more spraviti v potrebni red. — Naposled oznanjamo, da so se za Matičine poverjenike oglasili še ti-le gospodje: dr. Razlag, c. kr. bilježnik (notár) v Brežicah; dr. J. Vošnjak, okrajni zdravnik v Slovenskej Bistrici, in Andrej Marušič, učitelj verstva na c. k. gimnazii v Gorici.

V Ljubljani 24. julija 1864.

V imenu opravljenega odseka.

Jugoslavensko slovstvo.

* *Lada. Almanah za leto 1864. Vredil in izdal J. V. Zadavski. V Mariboru natisnil J. Janžič.*

Prišla nam je ravno kar v roke v našem listu že naznanjena knjiga, ki jo je vredil nadepolni gosp. Ivan Vrbanič (Zadavski), pa — lahka mu zemljica bodi! —

*) Škoda, da nimamo slovenskih mecenov, kateri bi pripomogli, da bi se vse te mogile razkopale. Te mogile še zmirom in po krivici veljajo pod firmo „Römergräber“, „Celtengräber.“ Ali se ne bode noben slovensk pisatelj pognal za domačo lastino?
Pisatelj.

**) V pomenu: „topel“, „goreč“ še najdemo jugoslov. župan, callidus, in sicer pri Stulli-tu. Kdor pa je imel mnogo žup — *terrae apricae* — *regionis apricae*, je lahko dosti ljudi preredil, zato hrvatsko-srbska župa, familia, domestici — domača čeljad, vojska. V staroprusčini nahajamo: *supūni*, mater familias, litevski *župonē*, idem. Vendar jaz ne bi iz korenike gup — žup, urere, izpeljeval: rusko-polske besede župa, salis fodina, marveč bi postavil jo k sansk. *gōpa*, gršk. *γοπή*, specus, slov. žep, žepina, Thalschlucht, primeri: Žepina, ime vasi v dolini v vojniški fari, zraven na bregu stoječa se veli: Li-bečno.
Pis.